

prijs € 3,95 jaargang 28, nummer 1, maart 2024

Kleermakerij Steijlen

Academische kathedder

Zwarte Janushof

Vittepraetje

Kwartaalblad van de historische vereniging HERDEREWICH

ISSN 1386-1481

inhoud

Van de redactie (Ed van der Heijden)	2
Blij dat het februari is (Susan Wijngaard).	3
Prikbord	4
Agenda	5
Kleermakerij Steijlen aan de Donkerstraat 50 (Anita Raaphorst)	6
Bernardus Nieuhoff (Marcel Celie)	10
Een ijzig avontuur in 1931 (Robert Oosterhof).	14
Academische kathedr krijgt een plaats in de Grote Kerk (Ed van der Heijden)	16
Jan Harko Dijkhuis (Marcel Celie)	19
Zwarte Janushof (Evert van der Meer)	21

Van de redactie

tekst **Ed van der Heijden**

Als een Vittepraetje uitkomt, dan gaat de redactie direct daarna bij elkaar zitten om te kijken hoe de volgende editie er uit moet zien. Begin december vorig jaar hadden we één kort artikeltje in portefeuille; daar vul je het Vittepraetje niet mee! Gelukkig is de geschiedenis van Harderwijk zo divers, dat er altijd wel weer verhalen te vertellen zijn. Zo ook weer in dit Vittepraetje.

In de Donkerstraat zijn in de jaren zestig van de vorige eeuw meerdere gebouwen en huizen afgebroken. In één van die huizen was de kleermakerij van Fridus Steijlen, die daar met zijn vrouw Annie en vele kinderen woonde. Anita Raaphorst heeft enkele leden van de familie Steijlen geïnterviewd en er een artikel over geschreven.

In dit Vittepraetje vindt u twee artikelen van Marcel Celie. Het eerste gaat over één van de laatste hoogleraren van de Gelderse Universiteit: Bernardus Nieuhoff, die naast zijn werk aan de Academie ook landelijk van zich liet horen. Het andere artikel gaat over Jan Harko Dijkhuis. Hij heeft zich, vanuit Harderwijk, ingespannen voor goede pensioenen voor militairen.

In de Grote Kerk staat sinds begin december 2023 de kathedr van de Gelderse Academie. Ed van der Heijden heeft de geschiedenis van de kathedr op een rij gezet. Ook al is het, als ik dit schrijf, niet echt winterkoud, het is nog wel winter en daarom heeft Robert Oosterhof een avontuurlijk verhaal geschreven over een klipper die in 1931, dus nog vóór de sluiting van de Afsluitdijk, geladen met duizenden stenen, vast kwam te zitten in het kruisende ijs voor de haven van Harderwijk.

Het Waterfront wordt steeds verder bebouwd. Tegenover de molen komt de wijk Stadswerven met straatnamen die verwijzen naar bekende vissers uit Harderwijk. Evert van der Meer heeft hier een artikel over geschreven.

De verenigingspagina's zijn gevuld met heel veel informatie en in de agenda ziet u activiteiten, die de komende maanden op historisch gebied in Harderwijk worden georganiseerd.

Als u vindt dat u een bijdrage aan het Vittepraetje kunt leveren, neem dan contact op met de redactie. Dat hebben wij graag. Informatie voor een artikel kunt u onder meer vinden in het Historisch Kenniscentrum.

BESTUUR:
Voorzitter:
Susan Wijngaard
Secretaris:
John Wetzels
secretaris@herderewich.nl
tel: 0341-426847
Penningmeester/ledenadministratie:
Gerrit Visscher
ledenadministratie@herderewich.nl
Leden:
Willem van Sonnen (Vischpoort)
Sophie van Steenderen
Anita Raaphorst
Roeland Geertzen

REDACTIE:
redactie@herderewich.nl
Hoofdredacteur:
Ed van der Heijden
Eindredacteur:
John Wetzels
Redactieleden:
Anita Raaphorst, Jan Ruijne,
Lex Schuifl

VERSPREIDINGSTEAM:
Wim Buitenhuis
jowi34@solcon.nl
tel: 0341-412735
Ben Companjen

WERKGROEPEN:
Archeologie:
John ten Pierick
Commissie Straatnaamgeving:
Govert van der Boom
Commissie Ruimtelijke Kwaliteit:
Désirée van Liempt
Genealogie:
Renate Uittien-Jacobs
Kroniek van Harderwijk:
Anita Raaphorst
Hierden:
Evert Jacobs
Behoud Erfgoed:
Matty Moggré
Coördinator vrijwilligers Vischpoort:
Agnes Burema
Webmaster:
Otto Büttner
webmaster@herderewich.nl

BIBLIOTHEEK,
HISTORISCH KENNISCENTRUM:
Leen Karssen
bibliotheek@herderewich.nl

BEZOEK- EN POSTADRES:
Vischpoort, Schapenhoek 9,
3841 BM Harderwijk
Huismeesters Vischpoort:
Willem van Sonnen tel: 06-44050339
Jeroen Visser
huismeester@herderewich.nl
Leden en niet-leden kunnen van de
Vischpoort gebruik maken voor het vieren
van een feestje o.i.d. Informatie bij de
huismeester.

CONTACT
Voor informatie: www.herderewich.nl
IBAN: NL93 INGB 0003 0361 92

Sluiting aanleveren kopij voor het
volgende Vittepraetje is op 28 april 2024

OPMAAK, DRUK
gewoonton
www.gewoonton.nl

Niets uit deze uitgave mag zonder toestemming
van de redactie worden overgenomen voor com-
merciële doeleinden of ten behoeve van andere
publicaties. De redactie behoudt zich het recht
voor, in overleg met de schrijver, een artikel in te
korten. Overname van een artikel is alleen mogelijk
na toestemming van de auteur en de redactie.
Het redactiestatuut is -voor hen die daar behoefte
aan hebben- op te vragen bij het secretariaat.

AFBEELDING OP HET VOORBLAD
*In het kader van het evenement Kleur de
Hanze heeft Marjoleine Brielsman, lid
van Harderewich, op 23 december 2023
enkele mooie foto's van de Vischpoort
gemaakt.*

tekst **Susan Wijngaard**

Blij dat het februari is

Mijn moeder zuchtte altijd in januari: "Wat duurt januari toch lang, blij dat het alweer bijna februari is". Toen dacht ik al, dat gaat mij niet gebeuren als ik eenmaal met pensioen ben en inderdaad..... Wat gebeurt er veel in de maand januari, in mijn omgeving en in Harderwijk, de tijd vliegt voorbij.

De eerste dagen nog even nagenietend van de decembermaand, met foto's van de met tekeningen gekleurde Vischpoort, van de herinneringen aan het

geslaagde Oudjaar Winterspektakel in het Havenkwartier en van de Wensbal met daarop de Vischpoort, gaat deze, met een gevoel van weemoed, in de doos met de kerstspullen naar de zolder.

En dan aan de slag met het nieuwe jaar. Op de agenda van januari stond een workshop die wij hebben geïnitieerd om samen met onze collega-erfgoedorganisaties in Harderwijk meer informatie te krijgen over de Omgevingswet die per 1 januari 2024 is ingegaan. De Erfgoedvereniging Bond Heemschut heeft de workshop gegeven en we hebben meer inzicht gekregen in wat er is veranderd met de komst van deze nieuwe wet betreffende het erfgoed en hoe wij het beste kunnen participeren.

Op donderdag 11 januari heeft de gemeente het binnenstadsatelier gehouden. Hier werd vooruitgekeken naar het uitvoeringsprogramma en het jaarplan 2024 werd gepresenteerd. Mocht je het gemist hebben, kijk dan eens op binnenstadsvisieharderwijk.dtnp.nl Je kunt hierover mee denken, de binnenstad is van ons allemaal. De Gelderse Academie had woensdag 17 januari een prachtige lezing op het programma staan met het thema: "De Veluwe vanuit militair perspectief". Helaas hadden wij als bestuur een dubbele afspraak in onze agenda en hebben wij deze bijeenkomst gemist. Maar ik weet dat velen van jullie hebben genoten van deze lezing. Wij hadden die avond onze buurvereniging uit Ermelo op bezoek, wat voor beide verenigingen een inspirerende avond was.

Ook zijn we alweer begonnen aan de eerste voorbereidingen van de Open Monumentendagen die op 14 en 15 september plaats gaan vinden. Het thema voor 2024 is "Onderweg" en gaat over routes, netwerken en verbindingen uit het verleden. Hoe gaan we dit thema vorm geven in Harderwijk en Hierden? Denk bijvoorbeeld aan vaarwegen, handelsroutes en vervoermiddelen uit het verleden. Heb je een leuk idee, laat het ons weten!

En natuurlijk hebben we een paar interessante lezingen met daarbij een buitenactiviteit op het programma staan voor dit voorjaar. René Arendsen trapt af op 13 maart met "Harderwijk... Parel van het Hertogdom Gelre". René neemt ons in deze lezing mee op reis langs de meest bijzondere plekken uit het Gelderse verleden. Op 19 april is Henk van Emaus onze gids en hij neemt ons mee op een wandeling over het terrein van Sonnevanc, waar vele bijzondere verhalen verscholen liggen. Dus kortom genoeg te beleven... voor nu veel leesplezier met dit eerste Vittepraetje van 2024.

EVEN VOORSTELLEN

Ik ben Roeland Geertzen, 65 jaar oud en woon sinds 1 juli 2023 in Harderwijk.

Ik woon in het ouderlijk huis van mijn echtgenote Maaïke, aan de Stationslaan, dat we totaal verbouwd hebben en we zijn trots op het eindresultaat.

Ik ben historicus, maar heb nooit als zodanig gewerkt. Vanaf 1985 heb ik altijd in de sportwereld gewerkt, behalve een 8-tal jaar. Toen heb ik in mijn toenmalige woonplaats Culemborg het mooie ambt van wethouder uitgeoefend. Tot mijn portefeuille behoorden o.a. de taken: stadsvisie, ruimtelijke ordening en inrichting, water, milieu, groen, monumentenzorg en archeologie. Ook heb ik in deze tijd de canon van Culemborg laten opstellen.

En nu woon ik ca. 7 maanden in de mooie Hanzestad Harderwijk.

Deze stad, die de laatste jaren geweldig tot ontwikkeling is gekomen, herbergt een aantal monumentale pareltjes, zoals: de Vischmarkt, de oude haven, het oude stadhuis, de hortus met vrijwel direct daaraan gelegen twee mooie musea en oude stadsmuren. Mijn liefde voor en kennis van behoud van monumenten dreef mij eind van de zomer in de armen van Harderewich, waarbinnen ik vanaf komende zomer de rol van secretaris op me zal nemen.

Ik verheug me op veel ontmoetingen met de leden van Harderewich en dat jullie mij via verhalen en wandelingen verder introduceren in deze mooie historische stad aan het water.

PRACHTIG VOORBEELD VAN PARTICIPATIE IN DE GEMEENTE HARDERWIJK

Twee jaar geleden heeft het Gelders Genootschap in opdracht van de gemeente Harderwijk en in samenwerking met de projectgroep Hierden een inspiratiegids gemaakt voor de ontwikkeling en het behoud van Historische Boerenerven. In deze inspiratiegids vertellen Hierdenaren zelf wat hun dorp en erven zo bijzonder maakt en hoe zij de karakteristieke kenmerken van hun boerderij, erf en dorp proberen te behouden.

Al deze kenmerken zijn vastgelegd en hieruit is een eisenpakket vastgesteld

waaraan een Historische Boerenerf moet voldoen. Een aantal eigenaren hebben hun Boerenerf aangeboden als proeftuin. In dit Proeftuinproject hebben de eigenaren samen met de gemeente en het Gelders Genootschap hun huidige erven getoetst aan de specifieke kenmerken en onderzocht wat als knelpunt werd ervaren. Dit heeft geresulteerd in een overzicht van aanbevelingen en/of mogelijkheden om het bestaande beleid te wijzigen of aan te vullen. 16 december jl. was de laatste projectgroepvergadering en de stukken worden nu voorbereid om daarna voorgelegd te worden aan het college. Na goedkeuring zijn deze prachtige Historische Boerenerven behouden voor de toekomst.

ERFGOEDVERENIGING BOND HEEMSCHUT

Begin januari hebben we een aantal deskundigen van Erfgoedvereniging Bond Heemschut op bezoek gehad om met ons mee te denken over hoe we het beste het erfgoed in Harderwijk kunnen beschermen, zeker tegen het licht van de nieuwe Omgevingswet die per 1 januari van kracht is geworden. Karel Loeff, directeur van Heemschut, was onder de indruk hoe mooi de stad Harderwijk is en wat er door de jaren heen met goed beleid is gerealiseerd. Ook heeft hij ons goede adviezen gegeven hoe we het "Goud van de Stad" kunnen blijven beschermen en hoe we kunnen zorgen dat het erfgoed altijd zijn welverdiende aandacht krijgt in Harderwijk. Het is een interessante ochtend geworden, waarbij we de kou hebben getrotseerd en een wandeling langs de stadsmuur hebben gemaakt. Natuurlijk mag een foto met de Vischpoort dan ook niet ontbreken.

OMGEVINGSWET

Op 16 januari heeft Herderewich een workshop over de Omgevingswet georganiseerd voor alle erfgoedorganisaties in Harderwijk en Hierden. Veel organisaties hebben hier gehoor aan gegeven. Het hele traject rond de wet is erg omvangrijk, waarbij wij hulp en steun van collega-erfgoedorganisaties goed kunnen gebruiken. Hoewel wij er als Herderewich al

een tijd mee bezig zijn, roept deze wet veel vragen op. Hoe kunnen we anticiperen en wanneer? Wat zal er door de nieuwe wet anders worden en hoe reageren wij dan? Kortom, veel vragen. Hans Buis van Heemschut heeft een duidelijke presentatie gegeven, waarin hij ons heeft bijgepraat over de (on)mogelijkheden van deze wet. Het was een interessante workshop, waarbij we veel hebben gediscussieerd en geleerd. Met deze kennis gaan we aan de slag om ons verder voor te bereiden op en mee te denken over het behoud van ons erfgoed.

BEZOEK UIT ERMELO

Op woensdagavond 17 januari heeft het bestuur van Herderewich een delegatie van het bestuur van de 'Vereniging Historisch Ermelo' ontvangen in de Vischpoort. Samen zijn diverse historische en organisatorische issues besproken en allerlei ervaringen uitgewisseld. Het is een ontspannen en inspirerende bijeenkomst geweest met onze burens, waaruit mooie ideeën zijn ontstaan. Mogelijk leidt dit tot een paar projecten, waarbij we samen kunnen werken om elkaar te versterken.

agenda

Dinsdag 30 januari t/m zondag 26 mei

Stadsmuseum Harderwijk. Foto Expo 'CAREFUL', fototentoonstelling van afbeeldingen van Daniëlle van Zadelhoff. Zie toelichting, ook voor gratis rondleidingen op 14 maart, 6 en 23 april.

Woensdag 13 maart

MFC De Kiekmure, Tesselschadelaan 1. Lezing 'Harderwijk... Parel van het Hertogdom Gelre' door René Arendsen. Inloop 19.00 uur, start lezing 19.30 uur. Toegang gratis, graag opgeven via info@herderewich.nl Zie toelichting.

Dinsdag 19 maart

Gelderse Academie, Catharinakapel, Klooster 1. Studium Generale: Tromgeroffel op de Veluwe; 3e college: 'De invloed van defensie op onze leefomgeving, 1850 tot nu' door dr. Theo Linders, Senior Animal Ecologist bij Rijksvastgoedbedrijf. Inloop 19.30 uur, aanvang 20.00 uur. Toegang gratis, aanmelden op www.gelderseacademie.nl. Zie toelichting.

Vrijdag 19 april

Sonnevanck, Sonnevanklaan, Harderwijk. Rondleiding door Henk van Emaus. Ontvangst bij Restaurant Vivaldi vanaf 14.00 uur, start inleiding 14.30 uur. Deelname gratis, maar beperkt tot 20 personen. Alleen voor leden. Opgeven via info@herderewich.nl. Zie toelichting.

Wij verwelkomen nieuwe leden

Het afgelopen kwartaal hebben we de volgende nieuwe leden en gezinsleden mogen verwelkomen.

De heren R. Arendsen en C. Petersen (Nijkerk) hebben zich opgegeven als lid voor onze vereniging. Mevrouw C. Strodijk is nieuw gezinslid.

Als er geen plaatsnaam achter de naam van het nieuwe lid staat, dan is zij/hij woonachtig in Harderwijk.

Careful

De foto's van Daniëlle van Zadelhoff sluiten aan bij een klassieke traditie. Vanwege het sterke licht-donker contrast en het uitbeelden van emoties vertoont haar werk verwantschap met de 17^e-eeuwse schilderijen van Rembrandt, Rubens en Caravaggio. Zie voor verdere informatie de website van het Stadsmuseum Harderwijk: www.stadsmuseum-harderwijk.nl

Op 14 maart, 6 april en 23 april geeft Sophie van Steenderen, conservator van het Stadsmuseum, een gratis rondleiding door de tentoonstelling CAREFUL. Voor het volgen van de gratis rondleiding van maximaal 15 personen moet een geldig toegangsbewijs worden getoond. Zie hiervoor de website.

Harderwijk... Parel van het hertogdom Gelre

Gelderland lijkt een gewone Nederlandse provincie aan de grens van een klein koninkrijk, maar wie beter kijkt ontdekt een verloren vorstendom in het hart van Europa. Het hertogdom Gelre is een land dat zo ontsnapt kan zijn uit een sprookjesboek. René Arendsen is historicus en programmamaker bij Omroep Gelderland. Hij deed drie jaar onderzoek naar de geschiedenis van het hertogdom Gelre en vertelt het verhaal als een spannende ridderroman.

Tromgeroffel op de Veluwe

Defensie is de op 2 na grootste natuurbeheerder van Nederland en nergens is dit zichtbaarder dan op de Veluwe. Natuurlijk zijn de oefenterreinen in eerste instantie geen natuurgebieden, maar door het unieke gebruik en de rol die Defensie daarin speelde, ontstaat er ook unieke natuur.

De uitdaging in een klein land als Nederland is om manieren te vinden, waarbij militair gebruik en natuurbescherming hand in hand gaan. Op de hele Veluwe zijn er bijzondere verhalen die laten zien dat Defensienatuur ook van landsbelang is.

Rondleiding Sonnevank

Henk van Emaus is onze gids en jarenlang hovenier en terreinbeheerder geweest van Sonnevank. Na de inleiding in het restaurant Vivaldi van Sonnevank neemt Henk ons mee op een wandeling over het terrein met verhalen over bijzondere plekjes.

Vanaf dit terrein start er een prachtig klompenpad. Wie wil kan dat aansluitend nog wandelen.

tekst **Anita Raaphorst**

Anita Raaphorst is historicus en lid van de redactie van het Vittepraetje.

Kleermakerij Steijlen aan de Donkerstraat 50

In de Donkerstraat staan en stonden veel panden met een rijke geschiedenis. Een daarvan was gevestigd op nummer 50, maar is aan het eind van de 50'er jaren van de vorige eeuw afgebroken en vervangen door nieuwbouw. Op de plaats waar nu Vera Moda (huidig nummer 50) en Livera (huidig nummer 48) zijn gevestigd, met de Broederensteeg daar tussenin, stond één groot huis (zie bovenstaande foto). Eind jaren '20 kocht Godefridus Martinus Antonius Steijlen het pand. Het katholieke gezin met 13 kinderen woonde er tot 1957. Twee kinderen zijn nog in leven: Ruud en André. Dit artikel is tot stand gekomen met de hulp van Ruud en Cathy Steijlen en kleinzoon René Steijlen; daarbij geholpen door de herinneringen die Ruuds zus Agaath op schrift heeft gesteld.

FRIDUS EN ANNIE STEIJLEN

Fridus Steijlen werd op 9 november 1891 geboren te Dussen als zoon van Pieter Steijlen en Catharina Flipsen. Pieter was sergeant-majoor en garnizoenskleermaker en oorspronkelijk gevestigd in Geertruidenberg. Later werd hij overgeplaatst naar Harderwijk en verhuisde daarheen met zijn gezin. Hij had vier zoons die allen ook kleermaker werden. Fridus, de oudste, ging in de leer bij de firma Frehé, een kleermaker in de Bruggestraat. Hij wilde al snel voor zichzelf beginnen. Met wat gespaard geld begon hij in 1917 met één lap stof zijn eigen zaak. Hij maakte één kostuum,

verkochte het, kocht van de opbrengst twee lappen stof, maakte daar twee kostuums van en zo verder. Fridus trouwde met Annie Claessens, zij kwam uit Stoppeldijk in Zeeland (Zeeuws-Vlaanderen). Annie, opgeleid tot onderwijzeres, kon na haar diplomering moeilijk werk vinden en werd uiteindelijk klerk bij een notaris in Harderwijk. Daar leerde zij Fridus kennen. Op 27 september 1922 trouwden ze, ze kregen 14 kinderen, één jongetje is op 1-jarige leeftijd in 1933 overleden aan longontsteking. Ze kochten een huis aan de Bruggestraat nr. 11. Daar hadden ze een winkel en verkochten o.a. overhemden, dassen en hoeden. Fridus vervaardigde ook militaire kleding. Een groter pand bleek nodig; Donkerstraat 50 werd aangekocht, deels vanuit een erfenis aan Annes kant. Het oude huis aan de Bruggestraat 11 werd verhuurd aan schoenhandelaar Schut-terhoef.

HET HUIS

Omstreeks het jaar 1290 stond er in Harderwijk een klooster van de Minderbroeders, ook wel Franciscanen genoemd. Dit klooster stond midden in de stad, bij de tegenwoordige Markt. Het huidige Hortuspark en een deel van de Donkerstraat behoorden tot het kloostercomplex. Het huis aan Donkerstraat 50 staat op een plek die waarschijnlijk vroeger deel uitmaakte van dat complex. Van 1867 tot 1873 woonde dominee Leendert Schouten er. Hij bouwde de tempel van Jeruzalem in het klein in de tuin. Deze maquette is naar de

Links: Donkerstraat aan het begin van de 20e eeuw, gefotografeerd in de richting van de Markt, met rechts aan het eind nr. 50 en de aangrenzende tuin. Bron: familie Steijlen
Inzet: Fridus en Annie Steijlen-Claessens, toen zij 30 jaar getrouwd waren. Bron: familie Steijlen

Heilige Landstichting in Nijmegen gegaan (nu Museum Orientalis). Later richtte ds. Schouten het Bijbels Museum in Amsterdam op. Na de dominee woonde kolonel De Laat in het huis.

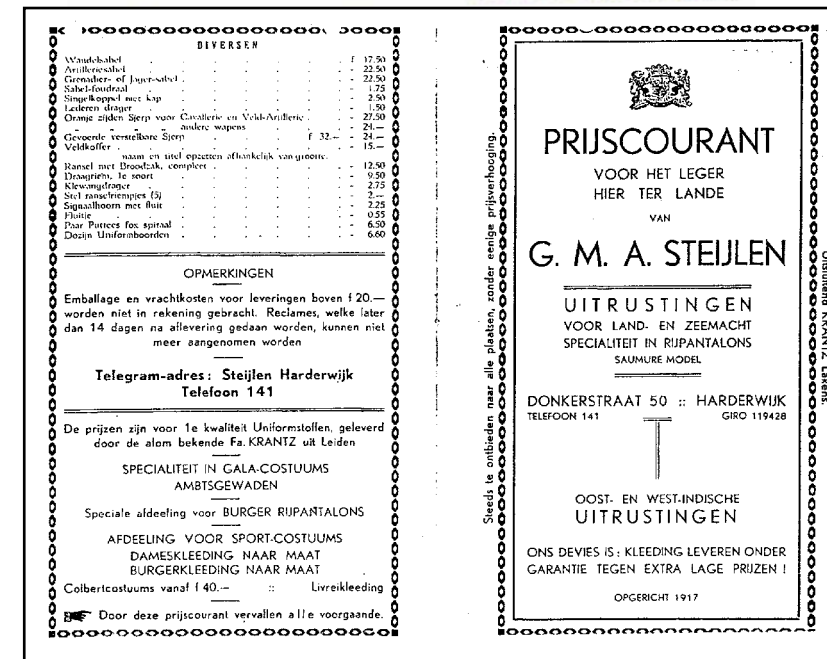
In het begin werd een deel van het grote huis verhuurd aan de heer Van de Geest; hij begon daar Rijwielhandel Sport. Ook werd de logeerkamer in het begin verhuurd als 'dependance' van hotel Baars. Dat alles bracht weer geld op. Naast het huis was een groot ijzeren hek, dat vanaf de straat toegang gaf tot de tuin. De plaatselijke apotheker, de heer Van Os, kocht later een deel van de tuin voor de bouw van een nieuwe apotheek met woonhuis. Daarna kwam de apotheek in handen van de heer Denee.

Donkerstraat 50, met Rijwielhandel Sport, daarnaast de apotheek van Van Os en het postkantoor met de trapgevel. Bron: familie Steijlen

KLEERMAKERIJ

De kleermakerij zat aan de achterkant van het huis; er was een grote werkplaats met een serre die op de tuin uitkeek. De kinderen mochten in de werkplaats komen. Ruud herinnert zich dat hij als kleine jongen onder de werktafel zat met een lapje stof en naald en draad. Fridus had tot de Tweede Wereldoorlog gemiddeld elf man in dienst. Ook zijn drie broers werkten in zijn kleermakerij. Broer Cor was vertegenwoordiger, broer André coupeur en broer Piet was kleermaker. Het personeel bestond o.a. uit Riekerd Poel, Hendrik Horstman, Dirk, Klaas en Kees van de Berg en Jacob Vastenburgh. Zij hadden, aangespoord door Piet, veel gevoel

Boven: Label dat in de kleding werd genaaid. Bron: familie Steijlen
Daaronder: Prijscourant voor het leger van G.M.A Steijlen. Bron: familie Steijlen

voor humor. Geen politiemann ging de deur uit of de mouw of zak van zijn jas was dichtgenaaid. Ruud: "Mijn vaders specialiteit was het vervaardigen van gala-uniformen voor het leger. Hij had klanten in het hele land, waaronder Rotterdamse havenbaronnen en gemeentelijke politiekorpsen. Natuurlijk had hij ook contact met officieren in Harderwijk. Die kwamen wel bij ons over de vloer." Aan de straatkant was de winkel of de paskamer. Daar werden de klanten ontvangen. Fridus had er een hekel aan als de heren officieren bij het passen van hun uniform hun echtgenotes meebrachten. Zij hadden namelijk vaak wat aan te merken op de uniformen. Ruud vertelt nog de volgende anekdote: "Iemand had eens een regenjas gestolen van een officier en beweerde bij hoog en laag dat deze van hem was. Vader Steijlen werd opgeroepen als getuige; aan de binnenkant van de zak zat een label van zijn zaak met daaronder de naam voor wie de jas was gemaakt. Verder bewijs was niet nodig".

GANG

Waar nu de Broederensteeg loopt, lag in die tijd de gang van het grote huis. Aan de straatzijde gaven twee voordeuren toegang tot de gang. In die gang is er heel wat gebeurd. Ruud: "Was er een feest of waren er meer dan 15 personen voor het eten, dan werden de tafels in de gang gedekt. De oudere kinderen hielden er wel eens dansavonden. Wij als kleine kinderen konden er ballen, knikkeren en touwtje springen. In een strenge winter stond er zelfs een keer een jeep in geparkeerd. Mijn kamertje lag precies boven de gang. Als er een bus door de Donkerstraat reed, dreunde dat lekker door."

TUIN

De tuin achter het huis was enorm groot en liep tot waar nu de stadsbeek hersteld is. Slagerij Schiffmacher was de achterbuurman. Soms waren er tuinkeesten, waarbij de tuin mooi verlicht was. Er werden in de tuin veel groenten en fruit verbouwd. Alle kinderen moesten in de zomer meehelpen om het fruit te plukken en te steriliseren. Ze kregen dan vaak iets voor hun spaarpot. Er waren ook veel bessenstruiken. Eenmaal in het jaar moest iedereen zwarte bessen plukken. Firma Huberts kocht jaarlijks de oogst aan zwarte bessen op en maakte er bessenjenever van.

Achter in de tuin stonden 12 beuken, de 12 apostelen. Ze waren nog door de paters geplant. Verder stond er een hoge plataan. Ruud: "We klommen graag in die boom, hij was wel 30 meter hoog. Hoe we dat ooit gedurfd hebben?" Die

De tuin die bij het huis hoorde. Bron: familie Steijlen

plataan staat nog steeds in het Hortuspark. Er was ook een vijver in de tuin waarop in de winter geschaatst kon worden. Veel kinderen uit de buurt hebben daar leren schaatsen. Elk jaar was er op 30 januari – de verjaardag van een van de kinderen – een ijsfeest met warme chocolademelk, met wedstrijden. In de zomer voeren de jongens met een kano op de vijver.

ZOLDER

Op zolder werd 's winters de was gedroogd. Verder werd er fruit uit de tuin op de vloer opgeslagen, als er in de kelder geen ruimte meer was. Op feestdagen moest de vlag uitgehangen worden, dat was een hele klus. Fridus was trots op zijn zelfgemaakte vlag die de langste was van de Donkerstraat.

Ruud: "De zolder had twee daken achter elkaar en bevatte aan de voorkant twee kamertjes. Vanuit de ramen kon je zo heerlijk ongezien kattenkwaad uithalen. In de zomer reden de bussen met open dak en dan mikten we daar rotte appels in." Op een keer hadden de kinderen uit het raam naar beneden gespuwd en precies het hoofd van kapper Krieger geraakt, die kaal was. Toen hij zich kwam beklagen, wisten zij natuurlijk van niets.

HET GEZIN

Ruud vertelt dat er eigenlijk drie groepen waren in het gezin: de vier oudere kinderen, de vier middelste en de vijf kleintjes. Ze leefden allemaal in hun eigen wereldje. Vader Fridus was niet gul met complimenten, hij was wat afstandelijk. "Ik kan mij niet herinneren dat hij mij ooit een compliment heeft gegeven. Ook niet over de tuin die ik moest bijhouden." De spil in het huishouden was Jannetje, ze kwam uit een vissersgezin. Ze was er van maandagmorgen tot zaterdagmiddag als de aardappelen voor zondag geschild waren. Verder kwam Mina Klijntunte op dinsdag voor de was en soms op vrijdag voor de luiertas. "Mijn moeder kreeg vroeg een beroerte. Ze gaf leiding aan de huishouding."

"Op zaterdag gingen we naar de Boterlap om te dansen en proberen een meisje te versieren. Zeker als er een meisje van buitenaf aanwezig was, werd het interessant. Dan zei je: 'Vind je het ook zo saai hier?' Het was een poging om haar mee te nemen naar het paadje langs het meer. Daar stonden ook bankjes. In de Donkerstraat, Brug-

gestraat en Vijhestraat liep de jeugd rondjes. De jongens de ene kant op, de meisjes de andere kant op. En dan maar kijken of je iemand zag die je leuk vond."

DE KERK

De feestdagen zoals Kerst, maar ook de communiefeesten, waren hoogtepunten in het gezin, al zaten ze op die dagen veel in de kerk. De kerk en de parochie waren maar klein, er waren ongeveer 450 parochianen. De familie Steijlen was groot, samen met de gezinnen van de broers van Fridus was de familie Steijlen flink vertegenwoordigd. Het zangkoor was ondenkbaar zonder de familie. Moeder Annie had er een hele klus aan om de jongens op te leiden tot misdienaar. 's Avonds na de maaltijd moesten ze de Latijnse antwoorden in het geheugen stampen.

OORLOG

Behalve de moeilijkheden die elke Harderwijkse burger tijdens de oorlog ondervond, werd de familie ook persoonlijk getroffen. Oom Cor, een broer van Fridus, was met zijn zwager J.J. Thomas per fiets onderweg naar familie in Voorthuizen, toen zij werden opgepakt tijdens de razzia in Putten. Ze waren op het verkeerde moment op de verkeerde plaats. Hij overleed in kamp Sandbostel op 16 mei 1945. Ruud: "Mijn vader heeft zelf nog een maand in Vught gezeten; als vergeldingsactie werden er middenstanders opgepakt in Harderwijk, waaronder hij. Dat heeft hem wel aangegrepen." Fridus werd op 2 mei 1943 opgepakt als gijzelaar, samen met 5 anderen. Ze werden eerst naar Nunspeet gebracht en daarna naar Vught getransporteerd. Op 22 mei is hij weer thuisgekomen. Een andere herinnering is dat onder de vloer van de grote kerststalkast een geheime schuilplaats was gemaakt voor het geval er een razzia zou zijn in Harderwijk.

VERENIGINGSLEVEN

Fridus was actief in het verenigingsleven. Hij was lid van de KVP, van de commissie voor schoolverzuim, van de biljartclub, van het zangkoor en van de adviescommissie op het gebied van huisvesting. Ruud: "De gesprekken in de werkplaats en aan tafel gingen veel over de politiek, sociale situatie, enz. Dat mijn vader nooit in de gemeenteraad heeft gezeten, vond hij, volgens mij, wel erg jammer." Fridus was ook penning-

Een aantal uniformen door Fridus Steijlen gemaakt, te zien in het Nationaal Militair Museum (NMM) Soesterberg. Bron: NMM

meester van het armenbestuur. Sommige mensen kwamen eenmaal in de week een bedragje halen voor het levensonderhoud. Woonwageneigenaren of zigeuners kregen altijd een rijksdaalder.

De harmonie was belangrijk voor Fridus. Hij speelde er klarinet. Na de repetitie op maandag werd er gekaart en nagepraat onder het genot van een glaasje jenever. Jos Lussenburg, schilder maar ook directeur van de Stedelijke Harmonie, was een huisvriend van de familie. Annie had weinig tijd voor het verenigingsleven. Wel was ze lid van de St. Catharinavereniging en bestuurslid van de H.K.J.M., de Harderwijker Katholieke Meisjesvereniging.

In 1957 zijn Fridus en Annie verhuisd naar de Hierdenseweg nr. 54. Ze beleefden daar nog een aantal fijne jaren en hadden het meeste plezier aan het werken in de moestuin en het bezoek van de (klein)kinderen. Fridus heeft nog wat werk gedaan voor klanten van vroeger. Annie overleed daar op 31 maart 1964; Fridus overleed twee jaar later op 21 januari 1966.

BRONNEN

- Donkerstraat 50 Harderwijk. Herinneringen en foto's uit 1957. Archief Steijlen
- Herinneringen van Agaath Steijlen, op schrift gesteld. Uitgewerkt door haar man Ferdinand in 1985. Archief Steijlen
- B.A. van Kuik, Harderwijk in oorlogstijd, bewerkt door L. Mulder. Uitgave van Vereniging Veluws Museum, Harderwijk, 1995
- Jan Rensen, Over één stemming. 125 jaar Stedelijke Harmonie Harderwijk, 1876-2001, Harderwijk Reeks, deel 5
- H. Kraaijenbrink, Politierapport 1940-1945. Dagboek van een politieofficier, De Walburg Pers, Zutphen, 1986

tekst **Marcel Celie**

Marcel Celie is generaal b.d.,
oud-rechter bestuursrecht,
docent economie en
heeft belangstelling voor
geschiedenis

Bernardus Nieuhoff

de laatste filosoof in Harderwijk

De Gelderse Academie houdt het gedachtegoed levend van de voormalige universiteit van Harderwijk (1648-1812). Ze doet dat door wetenschappelijke ontwikkelingen aan de orde te stellen en door versterking van het culturele aanbod. Eén van de dingen die ze doet is nagaan hoe het onderwijs bij de diverse faculteiten is georganiseerd en wat het gedachtegoed is geweest van de diverse hoogleraren. Eén van die hoogleraren is Bernardus Nieuhoff; de laatste hoogleraar in de wijsbegeerte, wiskunde en sterrenkunde aan onze voormalige universiteit. Hoewel weinig bekend, is hij van bijzondere betekenis geweest voor de stad Harderwijk, de landelijke politiek en ook voor zijn eigen vakgebied: de wijsbegeerte.

Nieuhoff is op 18 maart 1747 geboren in Lingen (D) als zoon van een bemiddeld koopman. Na zijn middelbare school gaat hij theologie en filosofie studeren aan de Hogeschool in Leiden, waar hij op 30 juni 1773 promoveert in de theologie op een dissertatie getiteld: Specimen philosophiam de sensu pulchri. Samengevat: de bestudering van de mens is slechts mogelijk vanuit de esthetica (schoonheid). Kort daarna wordt hij proponent bij de Nederlands hervormde kerk, dat wil zeggen: hij mag preken en kan beroepen worden.

In februari 1775 wordt hij benoemd tot hoogleraar in de wijsbegeerte aan het Illustre Atheneum te Deventer en op 7 augustus 1775 tot hoogleraar in de wijsbegeerte, wiskunde en sterrenkunde aan de Gelderse Academie te Har-

derwijk. Hij blijft hoogleraar aan de universiteit tot 1812. In 1780 en 1789 is Bernardus Nieuhoff rector van de Gelderse Academie. Na de sluiting van de Gelderse Academie in 1811/1812 heeft hij nog enkele jaren gewerkt als hoogleraar aan het Atheneum van Harderwijk (1815-1817), de verre voorganger van het Christelijk College Nassau Veluwe.

Hij is gehuwd geweest met Henriette Bake (∞ 1 augustus 1779) en samen hebben ze vier kinderen gehad.

NIEUHOFF EN HET PATRIOTTISME

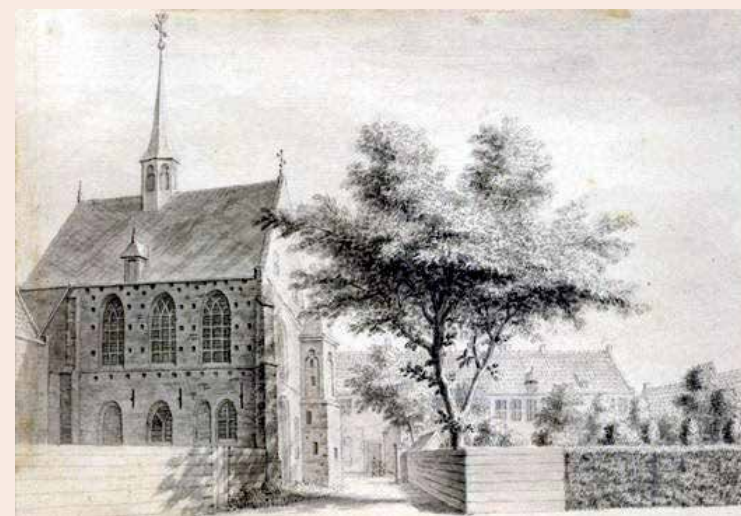
Nieuhoff voelt zich, zoals veel Nederlanders, aangetrokken door het gedachtegoed van de Franse revolutie. De oude ideeën van absolutisme, aristocratie en de macht van de Kerk worden vervangen door principes die worden vervat onder de slogan: 'vrijheid, gelijkheid en broederschap'. Vanaf 1784 krijgt ook de patriotische beweging (aanhangers van het gedachtegoed van de Franse revolutie) grote aanhang in Harderwijk. Ze keren zich met name tegen stadhouder Willem V, die in hun ogen te veel gebruik maakt van zijn bevoegdheden, onder andere bij de benoeming van leden van de magistraat, zoals schepenen en burgemeesters. De vermolmde staatsinrichting van de Republiek moet in hun ogen dringend worden herzien. In Harderwijk zijn het vooral de hoogleraren en de katholieken die het nieuwe gedachtegoed aanhangen. De vissers en de militairen blijven oranjegezind.

Eén van de drijvende krachten in Harderwijk is Jan Gelderman. Samen met burgemeester Van Haersolte van Staverden en Nieuhoff vormen

ze de directie van de afdeling Harderwijk voor de inzameling van gelden voor het Nationale Fonds, de patriottische partijkas.

Als in januari 1795 Franse troepen Harderwijk binnen trekken wordt er een comité gevormd met daarin onder andere Nieuhoff, dat het stadsbestuur moet wijzigen en een nieuw stadsreglement moet opstellen. Dit Reglement op de Regeering der stad Harderwyck wordt eind 1795 door de burgerij goedgekeurd. Als Nederland in 1810 bij Frankrijk wordt ingelijfd, is Nieuhoff ook nog enige tijd lid van de municipale (gemeente) raad. Hij zet zich bijzonder in voor de straatverlichting in Harderwijk.

In 1796 maken de Staten-Generaal en de Gewestelijke Staten plaats voor organen met direct gekozen vertegenwoordigers. Twee Harderwijk-

De Gelderse Academie in 1754

se hoogleraren worden in de eerste Nationale Vergadering gekozen: Nieuhoff namens Barneveld en prof. De Rhoer namens Harderwijk. Nieuhoff richt zich op vernieuwing van het onderwijs, bestrijdt de slavenhandel en slavernij en pleit voor een scheiding tussen kerk en staat. Dit laatste kost de hervormde kerk de bevoorrechte positie van staatskerk. Daarnaast is hij een pleitbezorger van een centraal bestuurde eenheidsstaat. In 1797 wordt Nieuhoff niet her-

kozen voor de Nationale Vergadering. Gedurende de tijd dat Nieuhoff lid is van de Nationale Vergadering is hij (tegen zijn zin) vrijgesteld van zijn werkzaamheden als hoogleraar. Zijn sterk patriottische sympathieën hebben Nieuhoff van een aanstelling aan meer gerenommeerde universiteiten afgehouden.

Het belangrijkste privilege van de academieburger ("civis academici") was het recht – althans voor lichte vergrijpen – door de academierechtbank te worden berecht. Een geschil hierover doet zich voor rond 1787 als de oranjegezinde machthebbers streng optreden tegen de patriotten die hebben bijgedragen, of nog veel erger, hebben gecollecteerd voor het Nationaal Fonds, de patriottische partijkas. Als het Hof van Gelre een verzoek stuurt aan de senaat van de Gelderse Academie (Nieuhoff is dan rector) wie hebben bijgedragen of hebben gecollecteerd voor het Nationaal Fonds, stuit dit bij de senaat op weerstand, omdat de senaat de jurisdictie heeft over haar eigen "cives"; studenten, hoogle- raren en hun familie. Dit zou inhouden dat de senaat de overtreders zelf zou mogen berechten en niet het Hof van Gelre. Vanwege het feit dat de universiteit jurisdictie heeft over haar eigen mensen wordt in 1789 door de Staten van Gelderland besloten de zaak "in advies" te houden en uiteindelijk wordt er geseponeerd vanwege het gecompliceerde karakter van de rechtsverhoudingen.

NIEUHOFF EN HET ONDERWIJS

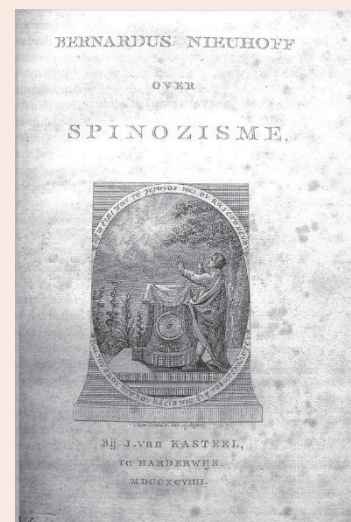
De tijd van 1770-1790 is een tijd van "Umbruch" en "Aufbruch"; een periode die men in Duitsland aanduidt met "Sturm und Drang". De maatschappelijke ontwikkelingen weerspiegelen zich ook in het onderwijs. Het universitair onderwijs gaat zich moderniseren, ook in Nederland; het gaat zich richten op de behoeften van de tijd, het wordt geëngageerder. Op de Gelderse Academie worden de leeropdrachten uitgebreid. Bij de faculteit rechten komt hedendaags recht erbij; ook bij de faculteit medicijnen worden de colleges moderner en praktijkgericht. Ook de colleges van Nieuhoff zijn betrokken op de maatschappij. Zijn patriottische ideeën komen ook in zijn colleges in ruime zin naar

voren. Oorspronkelijk is het patriottisme niet anders dan de overtuiging dat men een bijdrage kan en moet leveren aan het geluk van de samenleving waarvan men deel uitmaakt. Nieuhoff behoort tot die progressief-christelijke denkers die het recht van de mens op geluk propageren. God heeft de mens daartoe de middelen geschonken: zijn verstand en zijn ‘moral sense’, zijn ethische en sociale gezindheid. Alleen in de gemeenschap kan de mens gelukkig worden; omgekeerd dient die gemeenschap het welzijn van alle mensen tot maatstaf te nemen. Nieuhoff behandelt logica in nauwe samenhang met de wiskunde en de natuurkunde. Nieuw zijn echter de colleges over de ethiek en over de antieke wijsbegeerte. In zijn publicaties vinden we echter niets terug van deze tweeslachtigheid tussen oud en nieuw. In zijn inaugurale rede behandelt hij weliswaar de vooruitgang der natuurwetenschappen na de middeleeuwen (methode van de fysica volgens het gedachtegoed van Newton), maar zijn feitelijke interesse betreft haar antropologische en ethische waarde. Door haar bereikt de mens zijn bestemming en geluk. “De natuur is de bron van wijsheid en wie volgens de natuur leeft kan niet ongelukkig zijn”. De veertien onder Nieuhoff verdedigde proefschriften bestrijken het gebied wat we tegenwoordig noemen de filosofie van mens en cultuur. Er is niet één dissertatie die gaat over een natuurkundig onderwerp. Bij het begin van zijn cursus in de logica gaf Nieuhoff een aantal colleges over de juiste wijze van studeren. Een samenvatting daarvan publiceerde hij in 1800 onder de titel *De ratione studii recte constituenda*.

NIEUHOFF EN DE WIJSBEGEERTE ALS LEVENSLER

De dissertatie van Nieuhoff over esthetica *Specimen philosophicum de sense pulchri* is één van de eerste geschriften op het terrein van deze in de 18e eeuw ontstane wijsgerige discipline. Haar belang ontleent zij aan het feit dat zij ons inzicht geeft in de menselijke natuur. Sterker nog, de bestudering van de mens is slechts mogelijk vanuit de esthetica (schoonheid). Alle mensen streven weliswaar instinctief naar genot,

maar de ervaring leert dat het zeer moeilijk is het menselijk gedrag in dit opzicht onder één noemer te brengen. Het schone is echter een uitzondering. Mooie dingen geven zo’n intense genotservaring dat we er volgens Nieuhoff van mogen uitgaan dat het gevoel van schoonheid alle mensen eigen is. Zowel inhoudelijk als methodisch breekt Nieuhoff met zijn voorgangers aan de Gelderse Academie. Voor hem is de wijsbegeerte niet uitsluitend een zaak van het verstand en strenge redenering, maar ook van verbeelding en dialoog. Bij voorkeur beoefent hij de wijsbegeerte in briefvorm, omdat de briefvorm aantrekkelijk is vanwege zijn veelzijdigheid en de vrijheid die hij de filosoof laat. Nieuhoff heeft in zijn rectoraatrede van 1780 *Pro arte fruendi bonis fortunae* (Voor de kunst van het genieten van geluk) zijn denkbeelden weergegeven over het doel van de wijsbegeerte. Volgens Nieuhoff is het zonneklaar dat de natuur het menselijk geslacht overvloedig de middelen heeft gegeven om gelukkig te worden. De reden dat de mens zowel individueel als collectief in een ellendige toestand verkeert is zijn mateloosheid – die voorkomt uit een gebrek aan inzicht –, vooroordeel en eigenliefde. Om het geluk te vinden heeft de mens “een kunst” nodig. Deze kunst leren we door in de voetsporen der ouden te treden. Deze leren hem dat alles in deze wereld geregeerd wordt door het noodlot. Zijn bronnen waren de Stoa en in het bijzonder Seneca († 65 na Chr.)

Voorblad boek:
Bernardus Nieuhoff,
Over Spinozisme

De grafzerk van Bernardus Nieuhoff
in de Grote Kerk van Harderwijk
(foto: Els Schrijver)

In 1799 publiceert Nieuhoff een boek: *Over Spinozisme*. In Duitsland is er dan hernieuwde belangstelling voor het pantheïsme (levensbeschouwing dat alles goddelijk is) van Spinoza. Ook Immanuel Kant en Johann Wolfgang von Goethe mengen zich in deze discussie. Nieuhoff is één van de weinigen in Nederland die er aandacht voor toont. Volgens Nieuhoff is het uitgangspunt van Spinoza’s systeem gelegen in de opvatting over vrijheid en noodzakelijkheid. Als men kan bewijzen dat God zedelijk vrij is, tast men de grondslag van de leer van Spinoza aan. Nieuhoff voert stevige polemieken met zijn tijdgenoten Klinker en Van Hemert over geluk en zedelijkheid. Het gaat te ver om hier inhoudelijke verder op in te gaan.

CONCLUSIE

Nieuhoff is een veelzijdig wijsgeer; er zijn maar weinig onderdelen van de filosofie waar hij geen aandacht aan besteedt. Op het gebied van de metafysica houdt hij zich bezig met de problemen opgeworpen door het Spinozisme. Op het terrein van de ethiek probeert hij de wijsbegeerte van Immanuel Kant in overeenstemming te brengen met zijn eigen levensfilosofie. Wat Nieuhoff bijzonder bezig houdt is de vraag hoe het mogelijk is dat de mens het goede ziet, er mee instemt en toch het kwade doet. Hij probeert dat rationeel te verklaren. Nieuhoff noemt zijn wijsbegeerte levensfilosofie, waarmee hij aantoont dat zijn wijsgerige belangstelling vooral gericht is op de problemen van de praktijk en minder op de zuiver theoretische kwesties. Volgens Nieuhoff heeft de wijsbegeerte tot taak op grond van een natuurlijke religie, maar buiten elke positieve godsdienst om, het

menselijk geluk te bevorderen. Nieuhoff staat zowel bij zijn ambtgenoten in Harderwijk als bij zijn studenten in hoog aanzien. Hij is een rustig en bedaard mens die om zijn rijpe ervaring en bezonnen oordeel vaak wordt beschouwd als een steunpilaar van de hogeschool.

Dan nog iets over zijn overlijden. Op 20 maart 1821 koopt Nieuhoff van de kerkmeesters een graf in de Grote Kerk en dekt dat af met een steen met zijn naam er op. Bij Koninklijk Besluit van 22 augustus 1827 wordt echter het begraven in kerken per 1 januari 1829 verboden, waardoor het graf niet wordt gebruikt. Nieuhoff overlijdt op 2 december 1831 te Harderwijk en is begraven op de Algemene Begraafplaats te Harderwijk, afdeling 1 nummer 32. Dus als u in de Grote Kerk een grote grafsteen ziet met de naam B. Nieuhoff er op, dan ligt daar niet Bernardus Nieuhoff maar er is een leeg graf.

BRONNEN

- Het Gelders Athene, bijdragen tot de geschiedenis van de Gelderse universiteit in Harderwijk (1648-1811), Hilversum, uitgeverij Verloren, 2000
- Geschiedenis van de wijsbegeerte in Nederland 3, H. Korp, uitgeverij Ambo, 1992
- Biografische woordenboek der Nederlanden. Deel 13, A.J. van der Aa, 1868
- Nieuw Nederlands Biografisch woordenboek. Deel 8, P.J. Blok en P.C. Molhuysen, 1930
- Geschiedenis der Staatsregeling, voor het Bataafsche Volk, Cornelius Rogge, uitgever Johannes Allart, 1799
- 350 jaar Gelderse Academie in Harderwijk. Een onderschatte universiteit, Harderwijk, 1998
- Het wijsgerig onderwijs aan het Gymnasium Illustre en de Hogeschool te Harderwijk 1599-1811, A.A.M. de Haan, Harderwijk, 1960

tekst **Robert Oosterhof**

Robert Oosterhof doet onderzoek naar de geschiedenis van de visserij en de botters. Hij is redacteur van Tagrijn, het blad van de Vereniging Botterbehoud.

Een ijzig avontuur in 1931

Vroeger had je nog echte winters..... Het vroom dat het knapte en alom was er ijs-en sneeuwpret.

Maar die kou had ook een keerzijde. Als door aanhoudende strenge vorst de Zuiderzee dichtvroom, konden de vissers niet meer naar zee en droogden hun inkomsten op. Alleen met het spieringkloppen op het ijs kon dan nog iets verdiend worden. Vissers gingen met een slede het ijs op, hakten bijten, zetten grondnetten uit en joegen door op het ijs te slaan, het genoemde 'kloppen', de spiering, hopelijk, de netten in.

De ijsvisserij was riskant. Door getij en wind was het ijs voortdurend en onvoorspelbaar in beweging en geregeld

ontstonden er open geulen in de ijsvlakte, waardoor vissers de wal niet meer konden bereiken. Ook mist speelde hen regelmatig parten. Niet alleen de vissers ook de vrachtschippers van de Zuiderzee leden onder vorst en ijs. Zolang mogelijk trachtten ze door te varen, aan de wal liggen betekende niets verdienen. Begin maart 1931 kwam een vrachtschipper door het ijs voor Harderwijk

Spieringkloppen door de broers Piet en Jan Schaftenaar

in ernstige problemen. De regionale kranten stonden er vol van en de publieke belangstelling op de wal was groot.

4 MAART 1931

Op woensdag 4 maart 1931 liep de ijzeren klipper 'Anna', van schipper Frederiks uit Nijkerk, op de rede van Har-

Een klipper in de problemen op de Zuiderzee (niet de 'Anna')

derwijk aan de grond. Het schip was geladen met 70.000 stenen voor de firma Alblas te Nunspeet. Door de zware lading stak het schip diep en doordat de aanhoudende oostenwind als het ware het water wegblies, kon de 'Anna' de vaargeul naar de Harderwijker haven niet inkomen. Weliswaar was in 1925 de vaargeul eindelijk verlengd en verdiept, maar dat bleek bij diepstekende schepen, in combinatie met oostenwind, toch niet altijd afdoende.

Schipper Frederiks zette ankers en zware kettingen uit om zo zijn schip op zijn plek te houden, maar inmiddels begon het te vriezen. Twee dagen later werd de situatie door de groeiende ijsmassa kritiek. Het was niet denkbeeldig dat de 'Anna' door het ijs ingesloten of zelfs verbrijzeld zou worden.

Schipper Frederiks realiseerde zich dat hij en zijn gezin zich in levensgevaar bevonden en hees de noodvlag. Gelukkig was er nog een smalle strook open water en het gelukte visser Klaas de Boer met zijn pluut HK 63 schipper Frederiks, zijn vrouw en zoon van boord te halen en veilig aan wal te brengen.

Klaas de Boer, schipper van de HK 63

gescheeld of het reddende schip had zelf gered moeten worden... Op zaterdag ondernam de 'Burgermeester Kempers' een tweede poging de 'Anna' te redden. Inmiddels lag de klipper nabij Nunspeet tussen Hoophuizen en de Pol. Het lukte de 'Kempers' nu wel om de klipper op sleeptouw te nemen en veilig naar de Harderwijker haven te brengen. De bergingspremie van fl. 1.800 was eindelijk verdiend, makkelijk was het niet.

De 'Anna' was er wonderwel goed afgekomen. Wel was de klipper door het afschuren tamelijk verveloot geworden en had hier en daar een deuk gekregen, maar verder was het nog geheel intact. De lading was inmiddels gelost, het schip zou spoedig weer vertrekken.

TOT SLOT

Uiteindelijk lukte het de klipper 'Anna' na veel inspanning te redden. Mensenlevens vielen gelukkig niet te betreuren en ook het schip had verbazingwekkend weinig schade. Het baggeren van een vaargeul door de ondiepte van de Knar, in 1925, had de bereikbaarheid van Harderwijk over zee aanzienlijk verbeterd. Maar schepen met zware lading

De 'Burgermeester-Kempers' in de haven van Harderwijk

Vervolgens verslechterde de situatie van het schip. Door zogenoemd 'grondijs' werd de klipper van zijn ankers afgesneden en raakte daarmee overgeleverd aan het kruierende ijs. In eerste instantie schoof het schip in zuidwestelijke richting. Op zaterdag 7 maart lag de klipper nog dwars voor de haven, maar de volgende dag was het verschoven in de richting van één der oude zeebruggen (Hoge en Lage Brug) voor Harderwijk. Weer een dag later bevond het zich ter hoogte van buitensociëteit 'De Harmonie'.

De Harderwiekers volgden de bewegingen van de 'Anna' op de voet en vroegen zich ongetwijfeld af hoe dit zou gaan aflopen. Schipper Frederiks was inmiddels naar Amsterdam vertrokken om aldaar de hulp van een ijsbreker in te roepen om zo zijn schuit van een wisse ondergang te redden.

De volgende dag bleek de positie van de 'Anna' ineens fors gewijzigd: het schip lag nu 2 kilometer uit de kust ter hoogte van de uitmonding van de Hierdense beek. Inmiddels had men in Harderwijk ook niet stil gezeten. De stoomboot 'Burgermeester Kempers' werd onder stoom gebracht en van een 'ijsbreker' op de boeg voorzien. Men probeerde zo de klipper te bereiken, maar het was de vraag of de 'Kempers' wel op de 'droogte' bij Hierden kon komen.

De assurantiemaatschappij waarbij de klipper was verzekerd, was met de eigenaar van de 'Burgermeester Kempers' overeengekomen dat deze bij het binnenbrengen van de 'Anna' fl. 1.800 zou ontvangen, maar bij niet-slagen niets: no cure-no pay. Op haar beurt moest voor de 'Kempers', vanwege het grote risico van de reddingsoperatie, een extra premie van fl. 150 aan de eigen verzekeringsmaatschappij betaald worden. Voor de zware reis werd wel liefst 150 mud kolen ingenomen.

Op woensdag voer de 'Burgermeester Kempers' uit in een poging de klipper te bereiken. In het begin verliep de tocht voorspoedig, maar toen werd het ijs dikker en halverwege op weg naar de 'Anna' moest de stoomboot zijn reddingspoging staken. Er stak een storm op die de ijsschotsen tegen het schip opjoeg, waardoor het slagzij begon te maken. Er was zoveel ijs dat het de 'Kempers' pas donderdagmorgen lukte de haven te bereiken. Het had niet veel

en forse diepgang konden, zeker in combinatie met oostenwind, de Harderwijker haven nog steeds maar moeizaam bereiken. Dat bleek ook nog een keer eind 1931. In een kort bericht in de Harderwijker Courant van 9 december 1931 lezen we: "Ter openbare kennis wordt gebracht dat op 4 december jl. door schipper F. Frederiks tussen de tweede en derde baak ongeveer 30 meter aan de oostwal van de vaargeul, uit nood, 1500 metselstenen van het schip 'Anna' overboord zijn geworpen".

BRONNEN

- Regionale kranten maart en december 1931
- Robert Oosterhof, Spiering-ijsvisserij: levensgevaarlijk, Vittepraetje2019-1
- Robert Oosterhof en Theo Bakker, De Hellege. De geschiedenis van de scheepswerven in Harderwijk, 2022

Academische katheder krijgt een plaats in de Grote Kerk

In de Grote Kerk van Harderwijk heeft op maandag 11 december 2023 de 'onthulling' plaatsgevonden van de historische academische katheder. De katheder, waarin bekende promovendi van de Gelderse Academie, de Universiteit van Harderwijk, zoals Boerhaave, Linnaeus, Daendels en Staring, hun proefschriften hebben verdedigd, heeft daarmee een passende en prominente plaats gekregen. Een reden om wat dieper in te gaan op dit historische object.

In een artikel van C. Buddingh uit 1843 staat dat in 1729 de Academie de eigenaar wordt van een dubbele katheder, die is voorzien van een fraai gesneden hemel. Over het ontwerp en de maker

*Onthulling katheder op 11 december 2023.
V.l.n.r.: Johan Hijnberg, directeur Gelderse Academie,
Martijn Pijnenburg, wethouder Cultuur (Erfgoed)
Harderwijk, Sophie van Steenderen, conservator
Stadsmuseum Harderwijk, ds. Louis Wüllschleger,
predikant PKN Grote Kerk (foto: Els Schrijver)*

van de katheder wordt in die bron niets vermeld. De academische katheder, ook wel 'orateurstoel' of 'cathedra conduplicata' genoemd, is een dubbel spreekgestoelte. Dergelijke academische spreekgestoelten werden in Nederland, tot aan het eind van de 19^e eeuw, vrij algemeen gebruikt binnen de academische wereld voor het houden van een betoog, een voordracht of een wetenschappelijke verdedigingsrede. Het spreekgestoelte bestaat uit een dubbele houten bak, met aan de linkerzijde een trap die toegang verleent tot een hoge, opklapbare zitplaats voor de hoogleraar. Voorin is een lagere staanplaats, waarin de student plaats kan nemen via een deur aan de linkerzijde. Op de achterzijde van de bak is een gebeeldhouwd achterpaneel gemonteerd, waarop de hemel of het baldakijn rust. Dat de katheder specifiek voor de Gelderse Academie is ontworpen en vervaardigd, kan worden geconcludeerd uit het feit dat de hemel is getooid met de wapens van het Kwartier van de Veluwe en dat van de stad Harderwijk. Op de achterpagina ziet u een detail van die bekroning.

In 1729 is de katheder geplaatst in het auditorium van de Gelderse Academie. Dat bevond zich op de bovenverdieping van de huidige Catharinakapel op het Klooster. In 1648 is de Catharinakapel in gebruik genomen door de Academie en de bovenverdieping is toen over het gehele schip van de kapel doorgetrokken. Een deel

van de bovenverdieping wordt ingericht als bibliotheek; in het andere deel, waar zich nu de gebrandschilderde ramen bevinden, worden colleges gegeven en vinden de promoties plaats. Daar stond de katheder. Hoe het er destijds uitzag blijkt uit een tekening van Christiaan Andriessen, gemaakt in 1806 ¹.

De Gelderse Academie is in 1812 opgehouden te bestaan en een paar jaar later zijn de gebouwen van de Academie overgedragen aan de gemeente. De katheder is in die periode vanuit de Catharinakapel verplaatst naar het gebouw van het vroegere Gymnasium Illustre. Het Gymnasium Illustre, de voorloper van de Academie, was gevestigd in een gebouw aan het Kerkplein, op de plek waar nu basisschool De Rank staat. Eerder maakte de Latijnse School gebruik van dit gebouw. In het kader op de volgende pagina leest u de geschiedenis van alle scholen, met hun verschillende namen, die in dit gebouw in de loop der eeuwen gevestigd zijn geweest.

Het Gymnasium Velavicum (later Nassau-Veluws Gymnasium geheten), met daarin de katheder, bleef na 1812 aanvankelijk nog bestaan, als enige vorm van hoger onderwijs in Harderwijk. De school is uiteindelijk in 1886 gesloten, maar het gebouw is niet gelijk afgebroken. Het gebouw is als school voor lager onderwijs in gebruik genomen, totdat het in 1978 is gesloopt.

De grote gehoorzaal (auditorium) van de Gelderse Academie op de bovenverdieping van de Catharinakerk. Op 11 juni 1805 wordt C.J. van Baer van Slangenburch (1793-1845), de nieuw benoemde lector in de tekenkunde, door de pedel naar de katheder geleid voor het houden van zijn entreerede.

Gelukkig heeft men tijdig ingezien dat de katheder een bijzonder en belangrijk object voor Harderwijk is, dat niet verloren mocht gaan. In 1914 maakt het blad 'Buiten' melding van de herplaatsing van de katheder vanuit het voormalige Gymnasiumgebouw naar het Stadhuis van Harderwijk op de Markt. De katheder heeft dus ongeveer 100 jaar in dat gebouw gestaan. Begin jaren 80 van de vorige eeuw wordt het nieuwe stadhuis aan de Havendam gebouwd en krijgt het Oude Stadhuis een nieuwe bestemming. Daarom wordt de katheder in 1984 verplaatst naar de Universiteitszaal van het Stadsmuseum, dat toen nog het Veluws Museum heette. In verband met de omvang van de katheder is toen zelfs een raam uit de gevel gehaald om de katheder op zijn plaats te krijgen. Ook zijn er destijds restauratiewerkzaamheden verricht aan de katheder. Zo is bijvoorbeeld het achterpaneel vervangen door medewerkers van de Dienst Gemeentewerken Harderwijk.

Met de katheder als middelpunt is jarenlang de geschiedenis van de Gelderse Academie te zien geweest en uitgelegd aan de museumbezoekers in de Universiteitszaal van het Stadsmuseum. In 2020 wordt de katheder ontmanteld en tijdelijk opgeslagen, omdat het Stadsmuseum wordt heringericht en het totale gebouw wordt gerestaureerd. In de nieuwe presentatie van de stadsgeschiedenis van Harderwijk wordt in het Stadsmuseum uiteraard aandacht besteed aan het onderwijsverleden van Harderwijk. Omdat er voor de katheder in de nieuwe opzet van het Stadsmuseum geen plaats meer was, is in samspraak met de Gemeente Harderwijk, die de eigenaar is van de katheder, een plaats gezocht en gevonden in de Grote Kerk.

Op aanbeveling van Peter Overeem, de collectiebeheerder van Stadsmuseum Harderwijk, is gekozen voor de Grote Kerk. Naast de Catharinakapel speelde ook de Grote Kerk een rol in het functioneren van de Universiteit: de opening van het academische jaar vond hier elk jaar plaats. En het Nassau-Veluws Gymnasium, waar de katheder bijna de hele 19^e eeuw heeft gestaan, stond vlak naast de Grote Kerk, dus plaatsing in de Grote Kerk past historisch gezien ook goed. In maart 2023 is de katheder op transport gegaan naar het atelier van Peters Houtrestauratie (Tilburg), waar het is gerestaureerd. Het is daar schoongemaakt en gereed gemaakt voor de heropbouw in de Grote Kerk.

Zoals Sophie van Steenderen, conservator van het Stadmuseum Harderwijk, tijdens de ‘ont-hulling’ concludeert: “Met de plaatsing van de katheder in de Grote Kerk, zijn we hem niet helemaal ‘kwijt’. De presentatie van de stadsgeschiedenis in het Stadmuseum wordt verbonden met plekken in de stad, waar die geschiedenis zich heeft afgespeeld. Net zoals de beelden van de beeldenroute door de stad, staat de katheder nu ook op een mooie plek buiten het museum en vertelt daar over de geschiedenis van het onderwijs in Harderwijk.”

Katheder door raam. Verplaatsing katheder naar Stadmuseum Harderwijk (Veluws Museum) in 1984. (foto: Stadmuseum Harderwijk)

BRONNEN

- Peter Overeem, Een historisch katheder (niet gepubliceerd)
- Liek Mulder en Willem Frijhoff, Een onderschatte universiteit, 350 jaar Gelderse Academie in Harderwijk, Harderwijk Reeks, 1998
- Restauratiedossier Katheder van het Gymnasium Illustre in Harderwijk ca. 1650-1699, Gemeente Harderwijk, Stadmuseum Harderwijk, 2023
- Marcel Celie, Latijnse School in Harderwijk, Het Vittepraetje, jrg. 27, nr. 1 (maart 2023), p. 6-9
- M. van Steenwijk, Van Latijnse school tot Christelijk College, 1979
- H.J. Zuidervaart, Het door Georg Stevin in 1650 vervaardigde spreekgestoelte van de Middelburgse ‘Illustre School’, in: Tijdschrift van het Koninklijk Zeeuws Genootschap der Wetenschappen 27(1), 1-9, 2018.

VOETNOTOOT BIJ HET ARTIKEL

- ¹ In het boek *Een onderschatte universiteit* staat genoteerd dat de katheder, die op de tekening van Christiaan Andriessen is te zien, zich bevindt in de Sint-Hippolytuskapel in Delft. In het artikel *Het door Georg Stevin in 1650 vervaardigde spreekgestoelte van de Middelburgse ‘Illustre School’* van H.J. Zuidervaart uit 2018 wordt dat overtuigend weerlegd. De katheder in de Sint-Hippolytuskapel in Delft komt uit Middelburg.

HET GEBOUW VAN DE LATIJNSE SCHOOL, HET GYMNASIUM ILLUSTRÉ EN DE M.U.L.O.

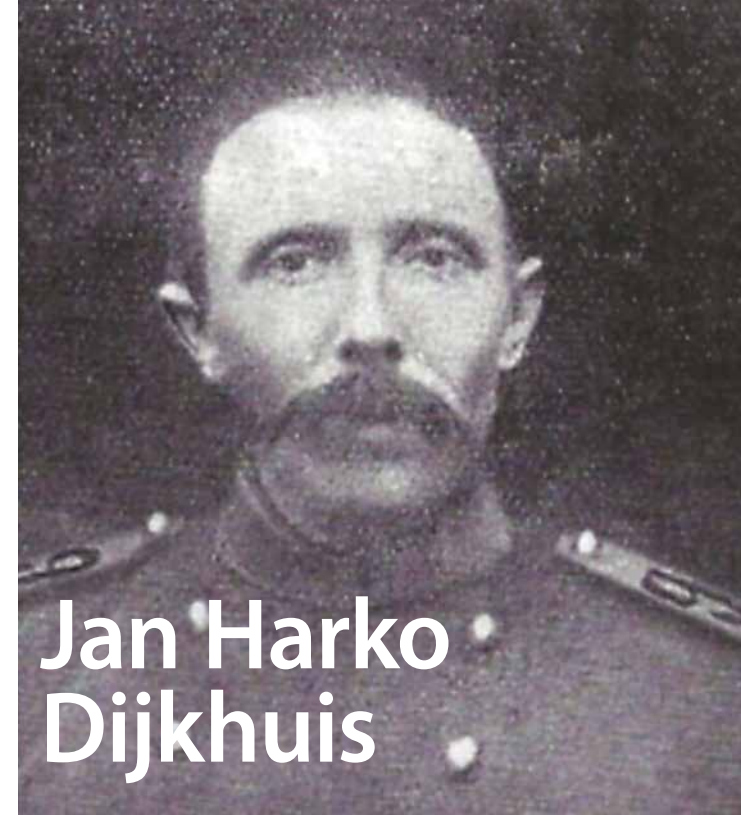
Waar nu de christelijke basisschool De Rank staat, stond vroeger de Latijnse School. Volgens de gedenksteen op de buitenmuur van de school is de Latijnse School gesticht in 1372. Men twijfelt aan het stichtingsjaar, want pas in 1437 wordt de school voor het eerst in archiefstukken genoemd. Vanuit de Latijnse School in Harderwijk gaan veel leerlingen als student naar universiteiten in Heidelberg, Leuven of Keulen.

Aan het eind van de zestiende eeuw wordt de Latijnse School nieuw leven in geblazen als Illustre School, die in 1600 wordt opgericht, met als officiële naam: Gymnasium Illustre Gelro-Velavicum.

In 1647 besluiten de Staten van Gelderland de Gelderse Hogeschool te stichten. De bovenbouw van het Gymnasium Illustre van Harderwijk wordt verheven tot Academie van het Hertogdom Gelre en het Graafschap Zutphen. De oprichting van de Gelderse Academie brengt grote veranderingen met zich mee. De school die sinds 1600 een Gymnasium Illustre Gelro-Velavicum is, wordt weer een Latijnse school, maar behoudt wel de naam Gymnasium Velavicum. Aan het eind van de 18^e eeuw loopt het aantal leerlingen van dit gymnasium sterk terug, in 1799 volgen er nog maar twintig leerlingen onderwijs.

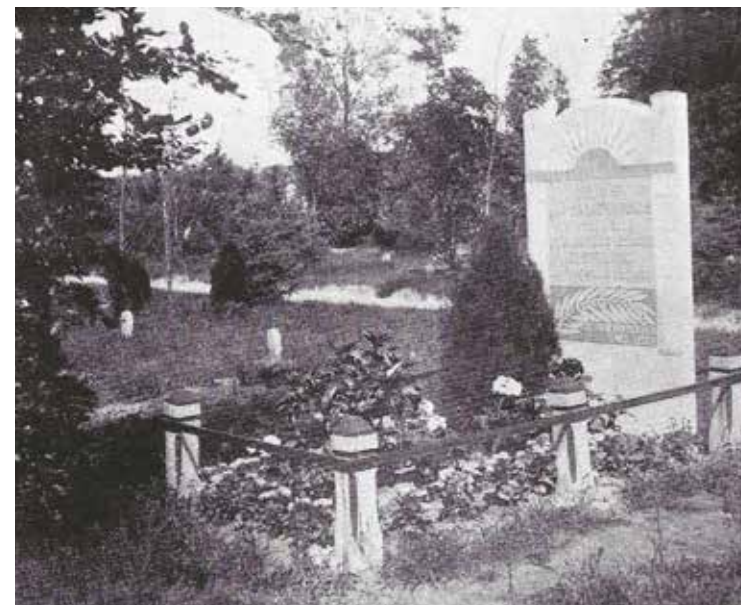
Na de opheffing van de Gelderse Academie in 1812 blijft het Gymnasium Velavicum bestaan en krijgt het in de loop van de 19^e eeuw de naam Nassau-Veluws Gymnasium. Op 18 juli 1872 viert het gymnasium zijn vijfhonderdjarig bestaan. Omdat het leerlingenaantal steeds verder daalt, besluit op 11 oktober 1878 de gemeenteraad het Nassau-Veluws Gymnasium om te zetten in een gemeentelijk pro-gymnasium (een vooropleiding voor een gymnasium). Op 15 juli 1886 valt het doek voor het pro-gymnasium. De school wordt gesloten en het gebouw komt leeg te staan.

Het gebouw wordt in 1902 gedeeltelijk afgebroken en deels vernieuwd, onder andere de karakteristieke schoorstenen verdwijnen. Er komt een M.U.L.O. [schooltype C] in; later de openbare lagere school Jan Ligthart. In 1978 wordt het gebouw gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw. Wat rest is de gedenksteen in de muur van basisschool De Rank.

Een onbekende in Harderwijk, maar in andere plaatsen, zoals Soesterberg, zo bekend dat er een straat naar hem is vernoemd: de Dijkhuisstraat.

Jan Harko Dijkhuis is geboren in Westerlee, gemeente Scheemda in de provincie Groningen, op 3 juli 1874, als zoon van Galtjo Dijkhuis en Engeltje van Zweden. Hij trouwt op 2 april 1902 in Amsterdam met Emilia Jacqueline Tartaud. Samen krijgen ze vijf kinderen. Als Jan Harko met zijn gezin rond 1907 naar Harderwijk verhuist – de Jan van Nassau kazerne is dan net gebouwd – gaan ze wonen in de Bruggestraat. Jan Harko Dijkhuis overlijdt op 1 december 1910, op

36-jarige leeftijd, te Harderwijk en wordt begraven op de algemene begraafplaats Oostergaarde. Het graf is inmiddels geruimd.

Jan Harko Dijkhuis is bekend geworden door zijn inzet voor de militaire weduwen- en wezenpensioenwet. We spreken over de periode rond 1900. De salarissen van de onderofficieren zijn ronduit slecht. Een sergeant krijgt b.v. een maximum inkomen van f 670,= per jaar, maar daarvan is een deel in natura: kamerhuur, maaltijden, was en onderhoud kleding, zodat er uiteindelijk ca. f 102,= per jaar overblijft om vrij te kunnen besteden. Met de pensioenen is het helemaal slecht gesteld; er is geen weduwen- en wezenpensioen. In het gedenkboek van Ons Belang 1898-1928 staat het als volgt omschreven: “De nagelaten gezinnen der overleden kameraden stierven van ellende, of sleepten hun diep-armelijk bestaan voort, weggekropen op de vunzige bovenkamertjes van onze groote steden; enkelen vervielen zelfs door broodnood tot prostitutie”.

Het bestuur van de belangenvereniging van onderofficieren, Ons Belang, benadert de Minister van Oorlog en Kamerleden om iets te doen aan de schrijnende toestand van de pensioenen van weduwen en wezen. Uiteindelijk leidt dit tot een wetsontwerp, maar op het allerlaatste moment dreigt het niet meer in de Tweede Kamer te worden behandeld, omdat de Kamer met reces gaat

tekst **Marcel Celie**

Marcel Celie is generaal b.d., oud-rechter bestuursrecht, docent economie en heeft belangstelling voor geschiedenis

Grafsteen Jan Harko Dijkhuis

De Onderofficieren: „Me dankt, dat ik 't recht heb te weten, wat me boven 't hoofd hangt.“
De Departementale Geest: „Pardon, vriend, — hier beslist men bij U, over U en zonder U!”

vanwege verkiezingen. Goede raad is duur en het bestuur van Ons Belang overweegt: nu of nooit. Ze gaan naar het huis van de voorzitter van de Tweede Kamer, jonkheer mr. J. Roëll. Ze bellen aan en krijgen de gelegenheid hun argumenten naar voren te brengen. Het is vooral Dijkhuis die de voorzitter van de Tweede Kamer weet te overtuigen van het belang van deze nieuwe weduwen- en wezenpensioenwet. De volgende dag wordt de wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen en ondanks pogingen van enkele Kamerleden de wet met terugwerkende kracht te laten ingaan, mag dit niet baten. De pensioenen zijn dan nog steeds niet hoog, maar de eerste stap is in elk geval gezet. Het pensioen van de weduwe van een militair is dan nog altijd lager dan van een vergelijkbare burgerambtenaar. Dijkhuis heeft er niet lang van kunnen genieten, want hij overlijdt een jaar later na een langdurig en geduldig lijden.

Rond 1910 worden in Soesterberg de eerste stappen gezet op het gebied van luchtvaart. Het vliegveld moet uitbreiden en de consequentie is, dat er steeds meer personeel komt te werken. Daarom wordt in 1920 besloten een woonwijk te bouwen voor de onderofficieren van het vliegveld Soesterberg. Er is dan al de belangenvereniging van onderofficieren, Ons Belang, en dat zal ook de naam van de wijk worden; er worden 78

woningen gebouwd en één van de straten zal de naam krijgen van Jan Harko Dijkhuis, uit respect voor het vele werk dat hij heeft gedaan voor de militaire weduwen- en wezenpensioenen.

15 jaar na de bouw vindt er al groot onderhoud plaats aan de woningen om ze beter bewoonbaar te maken; de woningen hebben geen douche, zijn niet aangesloten op het riool en er moet iets gedaan worden aan de geluidsoverlast van de overkomende straaljagers. Begin jaren 70 wordt het duidelijk dat de woningen grondig gerenoveerd moeten worden. Plannen worden gemaakt en subsidies worden aangevraagd. Omdat er fors moet worden geïnvesteerd besluit staatssecretaris Jan Schaefer zelf polshoogte te komen nemen en hij is overtuigd van de noodzaak. Maar dan scheren twee opstijgende straaljagers over de bezoekers, Schaefer schrikt zich een hoedje en neemt ter plekke het besluit: hier wordt niet gerenoveerd of nieuwbouw gepleegd.

De bewoners proberen de sloop nog tegen te houden, maar rond 1980 worden de laatste woningen van de Dijkhuisstraat gesloopt en houdt de straat op te bestaan.

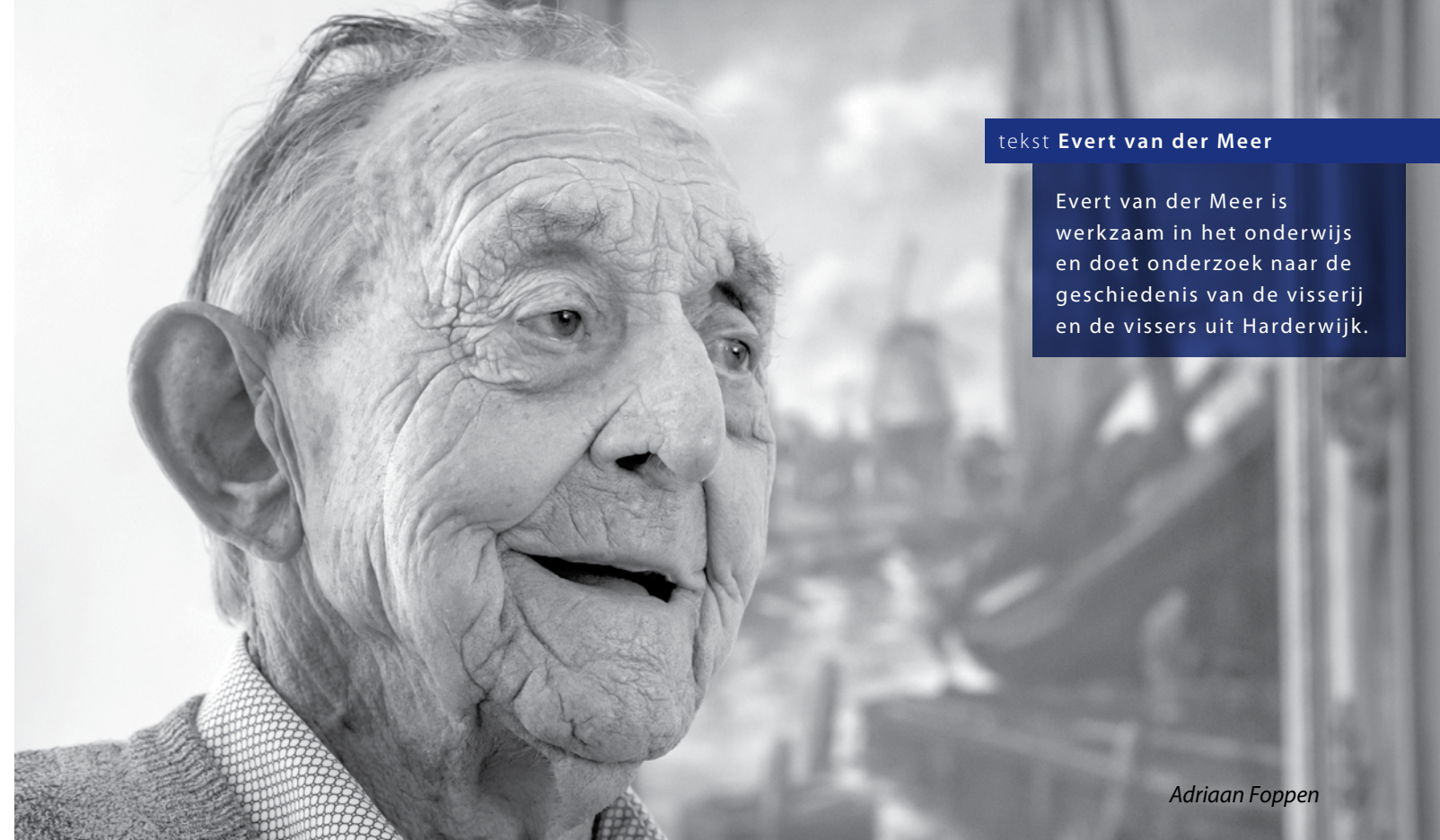
Hoe zullen we ons Jan Harko Dijkhuis herinneren? Daarom een stukje uit zijn In Memoriam: *“Er valt uit zijn leven te leren, wat kunde en volharding vermogen; er valt vooral in deze dagen uit te leren, dat nooit een ideaal te hoog staat om onbereikbaar te worden genoemd”.*

Dijkhuisstraat Soesterberg

BRONNEN

- Gedenkboek Ons Belang 1898-1928, Amersfoort, 1928
- De Nederlandse officier en zijn geschiedenis, Amsterdam, 2002
- www.oudsoesterberg.nl
- Gelders Archief

tekst Evert van der Meer

Evert van der Meer is werkzaam in het onderwijs en doet onderzoek naar de geschiedenis van de visserij en de vissers uit Harderwijk.

Adriaan Foppen

Straatnamen in De Stadswerven van het Waterfront

Zwarte Janushof

Adriaans handen zijn vergroeid en het lopen valt hem zwaar. De jaren op het water eisten hun tol. De verzoeting van de voormalige Zuiderzee en de komst van de polders hebben zijn leven bepaald. De camera staat aan, nog onwennig stel ik mijn eerste vraag. Niet vermoedend dat het gesprek met de oud-visser zou leiden tot een bijzondere vriendschap en een schat aan onvertelde verhalen.

Adriaan Foppen, ‘Adriaan van Zwarte Janus’ van de HK95, was de eerste oud-visser die ik interviewde. Ik weet nog goed dat ik in 2017 bij hem op de deurbel drukte. De deur ging half open. De eerste vraag die hij stelde was: ‘Van wie bin jie d’r ene?’. Ik legde uit dat de opa van mijn vrouw de bijnaam ‘Dikke Peter’ had. De deur zwaaide verder open, ‘Peter heb ik goed gekend, kom er maar in’. In het begin was ik wat onwennig: wat zou er verteld worden, welke herinneringen aan de visserij zouden er boven komen drijven?

Het gesprek met Adriaan leverde veel informatie en leidde uiteindelijk tot bijna dertig interviews met vissers en handelaren van vroeger en nu. Verhalen over de visserij en vishandel en de daarbij

behorende ingrijpende gebeurtenissen, zoals de afsluiting van de Zuiderzee in 1932, de inpolderingen van de Noordoostpolder in 1942, Oostelijk Flevoland in 1956 en Zuidelijk Flevoland in 1967 zijn verankerd in het collectieve geheugen van menig oud-Harderwijker. De vangsten namen door de afsluiting en inpolderingen zienderogen af, de vloot werd gesaneerd en menigeen die voorheen leefde van de visserij, belandde in de fabriek of de kazerne. Ik voelde een grote drang om de persoonlijke verhalen hierover vast te leggen in boekvorm en op film voor nu en later. De meesten die nog wat konden vertellen waren immers al op hoge leeftijd. Bij menigeen ging ik vaker langs. De vragen die ik stelde en de oude foto’s die tevoorschijn kwamen riepen vaak oude, soms diep verscholen

herinneringen op. Als een antieke ladekast, waarvan je de laatjes één voor één voorzichtig opent met in elke lade een bijzonder herinnering. Soms mooie, maar ook vaak verdrietige herinneringen.

Wat me opviel, is dat er in alle interviews veel bijnamen voorkwamen. Bijnamen, zoals bijvoorbeeld: 'Zwarte Janus', 'Jantje Boonen', 'Dirk Wortel', 'Willem van Dorden' werden in de volksmond rond de jaren '30 en '40 volop gebruikt. Als kind van een visser kreeg je ook de bijnaam van je vader mee. Een voorbeeld hiervan is 'Adriaan van Zwarte Janus'. Maar ook was het gebruikelijk om de voornaam te noemen met daarbij de voornaam van de vader. Een voorbeeld hiervan is 'Willem van Arie'. In die tijd wist men dan precies om wie het ging en tot welke familietak iemand behoorde. Niet iedereen was gecharmeerd van zijn of haar bijnaam. Bij de bijnamen 'de Snottelikker' of 'Jan Lieg' kunnen we ons ook vandaag de dag van alles voorstellen. En toch werden de meeste bijnamen door de jaren heen steeds meer gekoesterd, als een warme herinnering aan een Harderwijk van vroeger, waar men elkaar bij naam kende.

Veel bijnamen zijn terug te vinden op de lijst 'Nummers van Harderwieker Visserschuuten' uit 1992. De namen en bijnamen van eigenaren van Harderwijker vissersschuiten in 1907, 1926 en van na 1935 staan hierop vermeld. De lijst vormde een naslagwerk dat leidde tot extra gespreksstof tijdens de interviews.

De oude foto's uit het archief van het Stadsmuseum en de foto's uit de familiealbums riepen

vragen bij me op. Niet alle personen op de foto's waren bij naam bekend. Je wil immers zoveel mogelijk informatie hebben om de vertelde verhalen compleet te maken met beeldmateriaal en waar mogelijk te checken op feiten. Sommige puzzelstukjes vielen op hun plaats tijdens de fototentoonstelling 'Van Botter naar Kotter' in de Vischafslag. Veel oude Harderwijkers hielpen mee om de personen op de gescande foto's een naam te geven. En zo gebeurde het dat men met elkaar in gesprek raakte, herinneringen ophaalde, namen en bijnamen bij de foto's schreef en elkaar verhalen vertelde.

Wetende dat in de loop van de jaren de bijnamen steeds minder gebruikt zouden gaan worden, nam ik contact op met de gemeente. Is het mogelijk om de bijnamen terug te laten komen in de straatnamen van het plan 'De Stadswerven'? Mijn vraag werd enthousiast ontvangen. Na een gesprek werd ik lid van de straatnamencommissie en we dienden met de leden een voorstel in voor een groot aantal straatnamen. Straten, kades, grachtjes en hofjes werden vernoemd naar lang vervlogen bijnamen. Een eerbetoon aan de vissers en vishandelaren van weleer.

'Zwarte Janushof' is vernoemd naar Adriaans vader Janus. Wat was Adriaan trots toen de eerste straatnamen bekend werden. Over de bijnaam 'Zwarte Janus' gaan verschillende verhalen rond. Adriaan vertelde zelf dat zijn vader vrij donker van uiterlijk was, in tegenstelling tot zijn broer die 'Witte Ties' werd genoemd. Ook vertelde hij dat de naam ontstaan kan zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog. 'Zwarte Janus' smokkelde met de botter HK95 namelijk groenten en aardappelen vanuit het hoge noorden naar Harderwijk. Adriaan zelf overleed op 30 juni 2020. De bijnaam van de familie leeft voort in de nieuwe visserswijk 'De Stadswerven'.

Een aantal straatnamen heeft een plaats gekregen aan de bar van de Vischafslag.

Dankzij deze sponsors is het mogelijk een mooi blad uit te geven:

Wim Buitenhuis

BRANDT MAKELAARS
Aankoop & verkoop
Verkeersweg 5
3842 LD Harderwijk
(0341) 41 64 26

eenmerkmetleef.nl
gewoonten.nl

Manolo Berrenchina
Scheiduslaan 44
3843 CT Harderwijk
0341 - 421308

furniture, Chinese and Japanese porcelain, copper, clocks, paintings
DOORNHOF ANTIQUAIRS
Schapenhoek 7,12-14
3841 BM Harderwijk
Tel. +31 341-42 10 15

Bos en Vrijhof
AANNEMERSBEDRIJF
Snippendalseweg 8 Hierden
(0341) 41 35 32

esj vaetgoedonderhoud
Lorentzstraat 5e
3846 AV Harderwijk
(0341) 46 01 75

Dries van den Berg & Zn
Stephensonstraat 2 Harderwijk
(0341) 42 37 23

Jan E. Mons
Vrijwillig OV-ambassadeur
Privé contactgegevens
0341 42 04 20

UNIT4
BEDRIJFS SOFTWARE

.JOHANNES KOK. EN ZOONEN
Restaurant & Viswinkel
Strandboulevard Oost 8
3841 AB Harderwijk
0341 - 419888

STICHTING HERBOUW LUTTEKEPOORT

CATERING VANDENBERG
Het concept voor elk feest!!
Marconistraat 1
3846 AR Harderwijk
(0341) 46 04 04

Meeuwisse Travel reiscreaties
wereld aan reizen vanuit huis
Email: meeuwissetravel@reiscreaties.nl
Telefoon: 06 55 33 11 37
Website: meeuwissetravel.reiscreaties.nl

via communio
Marketing&Communicatie
Rabbistraat 5-3 3841 CR Harderwijk
+31 341 451 147 / +31 653 881 999
www.viacommunio.com
viacommunio@outlook.com

Sennema
TAXATIE EXPERTISE
De Wittenhagen 1-3 3843 GE Harderwijk
T 0341 - 43 01 10 E info@sennema.com

Beleef de natuur !
Ga mee op zoek naar vogels en vlinders. Fotografeer plantjes en insecten. Steek je handen uit de mouwen op de hei.
Dat kan bij de KNNV natuurvereniging
Kijk op noordwestveluwe.knnv.nl/agenda of er iets voor je bij zit.

Overzichtsofopname van de bekroning van de kathedder van de Gelderse Academie tijdens de restauratie in 2023.
 U ziet links onder de kroon de dubbelkoppige adelaar met de vleugels zijwaarts omhoog (het wapen van het Kwartier van de Veluwe) en rechts de klimmende leeuw met vierkante vergulde vlakken (het wapen van de stad Harderwijk).

Links: vóór de oppervlaktereiniging en de was- en vuilafname;
 rechts: ná de oppervlaktereiniging en was- en vuilafname
 (foto: Stadsmuseum Harderwijk)

Vittepraetje

De naam van ons kwartaalblad 'Vittepraetje' is een taalkundige vrijheid, gebaseerd op 'vitte' en 'praetje'.

Een 'vitte' was de naam van een handelskolonie in Scandinavië tijdens de late middeleeuwen. De Harderwijkse koggen voeren in de Hanzetijd onder andere naar Scandinavië. Op de zuidpunt van het Deense eiland Schonen had Harderwijk een eigen vitte, een stuk land met pakhuizen, winkels, kramen en werkplaatsen voor kooplieden en ambachtslieden. Ze woonden en werkten daar. Op de vitte golden dezelfde wetten en regels als in Harderwijk. Een vitte was dus een plaats uit de historie en ver weg van de stad Harderwijk.

Een 'praetje' is een kort gesprek over alledaagse dingen, of een korte verhandeling of lezing. Kooplieden en ambachtslieden op de vitte waren soms maanden van huis en konden in de winter vaak niet uitvaren voor de thuisreis. Tijdens hun verblijf daar moesten de kooplieden zich zien te vermaken en dat deden zij onder andere met het vertellen van verhalen. Ook na terugkomst in Harderwijk waren de sterke verhalen niet van de lucht.